

Goldstein Imre

A festő váratlan látogatása

*Részlet a Lázadók című regényből**

Zálmán látogatója egy nagyjából vele egykorú, középmagas, csontos, nagydarab ember volt. A férfi először be sem akart menni. Ő nem érdekes – mondta halkán – csak az, amit hozott. Zálmán nem hagyta elmenni. Rávette, hogy fogadjon el legalább egy pohár vizet, és ragaszkodott hozzá, hogy a lehetőségekhez mérten helyezze magát kényelembe kicsiny dolgozószobájában. A férfi leült, és gyorsan lekapta kifakult svájcisapkáját, de aztán észbe kapott, öntudatlanul elmosolyodott a felismeréstől, és visszatette a sapkát túskehájára. Ruhája alapján nem volt idevalósi, viszont beszédén még érződött a helyi tájszólás.

– Már évekkkel ezelőtt el kellett volna jönnöm, vagy legalább postára kellett volna adnom ezt a levelet. Jándi Dávidnak hívnak, festő vagyok. Ebben a faluban születtem. A nagy háborúban három hónapig együtt szolgáltam Leventhal Hájimmal. Amikor 1915-ben szabadságot kaptam, úgy terveztem, hogy majd meglátogatom a szüleimet itt Jándon, de csak közel a szabadságom lejártához, mert előtte az innen 130 kilométerre lévő nagybányai művésztelpre készültem. Ez a város a háború után Romániához került, és Baia Mare lett a neve. A háború előtt ott tanultam, és néhány tanárom a háború alatt is ott dolgozott.

Sokat beszélgettem Hájimmal, amikor csak lehetett. És úgy érzem, mintha jól ismerném Magát, persze Hájim szemén keresztül. Mesélt a barátságokról, és arról is, hogy a kilátástalan kezdet után végül mégis feleségül vehette a nővérét, és a háború előtt egy fiuk is született.

Az eltávozásom előtti napon láttam utoljára; aznap írta ezt a levelet. A nagybányai művésztelpen ért az általános mozgósítás, ekkor minden szabadságos katonának vissza kellett térnie az egységéhez. A nagy sietségben megfedkeztem a levélről, amelyet amúgy is fel kellett volna adnom, mivel már nem volt időm eljönni Jándra.

A családom azt sem tudta, hogy szabadságon voltam. Amikor visszaértem a frontra, azt mondták,

Hájim eltűnt, vagyis meghalt; ezután, őszintén szólva, megfedkeztem a leveléről.

Nekem szerencsém volt, életben maradtam, és újra festhetek. Aztán, egy hónappal ezelőtt, a régi dolgaimat válogatva kezembe került ez a levél. Most hosszabb időre Olaszországba készülök, gondoltam, feladom postán, de aztán mégis úgy döntöttem, hogy inkább elhozom személyesen, amikor a családomhoz jövök, így legalább nem kell egy másik levélben magyarázkodnom a nyolcévnyi késedelem miatt. Meg aztán szerettem volna megismerkedni Magával.

– Leilának is küldött levelet?

– Igen, egy pesti tfilinkészítővel, akit velem egy időben szabadságoltak. Azt hiszem, Hájim két vagy három levelet is írt neki. Egyszer azt mondta, hogy a felségének írni olyan, mintha a kedvenc dallamát dúdolná, mely bárhol, bármikor mindig hibátlanul szól, oda sem kell figyelnie. Remélem, egyszer nekem is ilyen viszonyom lesz a festészettel.

– Mennyire hiányzik! – suttogta Zálmán, majd azonnal felugrott, hogy megnyugtassa vendégét, aki indulásra készen a zakója zsebében kotorászott.

– Nem akartam feltépni a régi sebeket – dühnyögte a vendég –, csak odaadom ezt, és már megyek is...

– Kérem, Dávid, kérem, üljön vissza!

Dávid lassan visszaült, és azon gondolkodott, hogy Zálmán a régi, jellegzetes kiejtéssel, a második szótag hangsúlyozásával mondta ki a nevét.

– Reb Zálmán...

– Kérem, csak Zálmán!

– Éppen ezt akartam kérni...

– Rendben. Örülök, kérem, szólítson Zálmának.

Dávid ettől mintha megnyugodott volna.

– Miért akar Olaszországba menni? – kérdezte Zálmán.

– Nem tudom... Talán mert Párizs túl zsúfolt... Nem is tudom – felelte Dávid vontatottan; meglepte a kérdés, és elégedetlen volt a saját válaszával. –

* A regényből részletet közöltünk a Múlt és Jövő 2017/1-es számában.

Járt már Franciaországban... vagy Olaszországban?

– Sosem jártam külföldön – felelte Zálmán –, nem volt rá semmi okom.

– Én is csak katonaként, meg hadifogolyként. Most viszont saját akaratomból, civilként akarok utazni.

– A világnak ezen a felén néha még utazni sem kell ahhoz, hogy külföldön találja magát az ember. Tudja, Nagybányából is Baia Mare lett.

– És ki tudja, hová fog tartozni majd a következő háború után – vágta rá Dávid.

Zálmán tekintete elsötétült.

– *Következő* háború?

– Ha például Románia a vesztesek oldalára kerül.

– De miért gondolja, hogy lesz egy következő háború?

– Az előző háború után túl sok lett a megvert, elszegényedett és főleg dühös ember. Nem hinném, hogy ez a béke túl sokáig fog tartani...

– Ezért akar Olaszországba utazni?

– Talán... most, hogy mondja. Nem tudom. Szeretném egyszer látni a mediterrán tájat és a nagy művészek alkotásait...

– A festők ezt szokták csinálni? Már elnézést a kérdésért, de eddig még sosem találkoztam festőművésszel.

– Ez egy jó kérdés. Nem, a festők manapság Párizsba akarnak utazni, ezt ezért említettem. Tudom, hogy hosszú utat kell megtennem művészként, talán majd egyszer eljutok Párizsba, és még sok más helyre, de ösztöneim azt súgják, hogy most Itáliába kell utaznom. Amíg még tart a béke.

– Vagyis szeretne egy kicsit kiszakadni a világból.

– Hát igen... Szeretnék egy kis saját időt, ott, ahol kedvem tartja, ahol azt csinálhatom, amit akarok, anélkül hogy a világ valami másra kényszerítene. Ha cinikus lennék, azt mondanám, hogy szeretnék egyedül maradni, amíg elég öreg leszek ahhoz, hogy már ne hívhassanak be katonának.

Nem vagyok cinikus, de ostoba sem. Már nem vagyok ostoba. Éppen 21 éves voltam, amikor 1914-ben besoroztak, de 40 alatt mindenkit behívtak. Egy évvel később 50 év lett a korhatár, és a következő évben, amikor már orosz hadifogoly voltam, felemelték 55-re.

Dávid elhallgatott, várta, hogy Zálmán mondjon valamit.

– Folytassa! Még semmit sem mondott arról, ami Magával történt a háborúban. El sem tudom képzelni, milyen lehetett a hadifogság... Hogy mi minden kellett keresztülmennie.

– Mindent összevetve, a hadifogság rengeteg jót tett velem – vágta rá Dávid. – Egyáltalán nem kell engem sajnálni. Senkinek sem meséltem sokat a sziberiai évekről. Nem hiszem, hogy az emberek szívesen hallanának erről.

– Én kíváncsi vagyok – felelte Zálmán –, főleg, mert azt mondta, hogy sok jót tett Magával.

– Jó Magával beszélgetni... úgy figyel, mint Hájim... Szeretném megosztani az emlékeimet... valakivel, aki meg akarja érteni... valakivel, aki rám néz, figyel, és együtt lélegzik velem, miközben...

– Hallgatom...

– Egy katona leginkább életben akar maradni. Ha megölnek, azzal minden megoldódik. Ha viszont életben maradsz, akkor majd lesznek, akik meg akarnak győzni, hogy nem elég csak élni. Hogy *valamilyen ügyért* kell élni, és ők azt is tudják, hogy mi ez az ügy. Hájim segített abban, hogy önállóan gondolkodjak, és gondosan mérlegetsem mások eszméit.

A háború előtt sosem gondolkodtam a dualista monarchiáról, annak különböző népeiről, arról, hogy ők mit gondolnak a monarchiáról, hogy miért és mennyire szeretik vagy gyűlölik azt. Itt nőttek fel, ebben a faluban, azt ismertem, amit otthon, az iskolában, a zsinagógában és a Tisza-parton láttam. Egy napon felfedeztem, hogy a fejemben a környezetemben nem látható képek is vannak, és máshogy látom a dolgokat, mint a legtöbb ember. Úgy éreztem, ezeket a dolgokat vagy képzeteket meg kell jelenítenem vásznon, papíron vagy akármin. Ettől kezdve csak a festészet érdekelt. Felvettem az említett nagybányai művésztelepre, ott tanultam a háborúig, három éven át. Nem akartam félbeszakítani a tanulmányaimat, de úgy gondoltam, hogy a háború rövid lesz, természetesen győzni fogunk, és azt éreztem, mint oly sokan, hogy ezt meg kell tennem a hazáért. Fiatal voltam, és semmit sem tudtam a háború borzalmairól, azt gondoltam, hogy ez egy kellemetlen, de szükséges felfordulás. Ez az érzés azonban nem tartott sokáig. A laktanyában senki sem hitte, hogy a háború rövid lesz, viszont szinte mindenki tudta, hogy kit kell majd ezért hibáztatni.

Kezdetben az egyenruhás zsidókat valamiféle ritka madárnak tekintették. Hamarosan aztán bennünket hibáztattak a civil hitsorsosaink miatt, akik, feltételezésük szerint, azért maradtak otthon, hogy a háborún meghízzanak és megszedjék magukat, míg az igaz magyarok a vérüket ontják a császárárt a fronton. Én magyar zsidónak tartottam magam, akinek, a keresztény magyarokhoz hasonlóan, nem volt semmi kifogása a katonai szolgálat ellen.

Elmondása szerint Hájim is ugyanezt érezte. Emlékszem, még a háború előtt, amikor valami részeg bejött a kocsmánkba és az apámat szidalmazta vagy gúnyolta, akkor a Papa mindig azt mondta, hogy bár vannak, akik mocskos dolgokat mondanak és művelnek, de ez az ország még mindig sokkal több jogot és biztonságot adott a zsidóknak, mint más országok, és főleg mint Oroszország. Sejtelmem sincs, hogy a Papa mit tudhatott Oroszországról. Megengedte, hogy a művésztelepen tanuljak, de tudtam, hogy ezzel fájdalmat okozok neki és a családnak. Hátat fordítottam a hagyományos vallásos életnek, nem követtem az apámat, és nem vettem át tőle a kocsmát.

Hájimnak köszönhetően rájöttem, hogy egy csomó dolgról semmit sem tudok. Megkérdeztem, hogy hol tanult ennyi mindent az Osztrák–Magyar Monarchiáról, a dualista államról, annak nemzetéről és nemzetiségeiről, mire azt válaszolta, hogy mindez csak úgy szembejött vele, amikor a zsidósággal foglalkozott. Pontosabban azt mondta, hogy amikor *velünk* foglalkozott.

– Miért volt annyira meglepő ez a „velünk”?

– Mi szükség van „velünk” foglalkozni? – kérdezte Dávid, mert felismerte, hogy itt egy rég elfojtott panasz bukkant most elő. – Egy nem zsidónak talán érdekes tanulmányozni a zsidókat, de egy zsidónak? Mit találhat egy zsidó azonkívül, amit már amúgy is pontosan tud, vagyis hogy vagy elfogadja az évszázadok óta változatlan életmódot, vagy felázad és megpróbál elszökni. Ezt gondoltam, amikor arról beszélte, hogy Maguk ketten *velünk* foglalkoztak. Szerencsére elég időt tölthettem vele a szabadságom előtt ahhoz, hogy megértem: a „*velünk*” alatt „mindnyájunkra” gondolt, amelybe nemcsak az ortodoxok és a haszidok, hanem a neológok, a szekuláris zsidók, az asszimilánsok, sőt még az ateisták is beletartoznak. Meggyőződtem arról, hogy a zsidók veszélyben vannak, akiknek megmentését tartotta fő feladatának. Iskoláskorom óta úgy tudtam, hogy majd valamikor, a távoli jövőben a Messiás el fog jönni, hogy megváltson bennünket, de csak ha majd minden zsidó angyalként viselkedik, amíg... na, azt már elfelejtettem, hogy meddig. És akkor ott volt Hájim, aki nem a Messiásról beszélt, hanem arról, hogy ez a *mi* feladatunk, hogy minden zsidónak részt kell ebben vennie, amíg még nem késő.

– Egyetért vele? – kérdezte Zálmán.

Dávid megfontoltan bólogatott.

– Azért beszélt Magának ezekről a dolgokról – folytatta Zálmán –, mert értékelte a figyelmét, és ebben biztos vagyok, ő is figyelt Magára.

Dávid ismét bólintott. – Igen, és azt is éreztem, hogy többet vár tőlem egyszerű figyelemnél. Tudja,

hogy nagyon várta, hogy behívják katonának? Azt gondolta, hogy a katonai szolgálattal lerója szülőhazája felé a tartozását. Azt tervezte, hogy ez után majd elmegy, hogy segítsen visszaszerezni és felépíteni számunkra őseink országát... Mindnyájunk számára. Persze ezt Magának felesleges magyaráznom...

– Azért jött el hozzám, hogy elmondja, amit már nem mondhatott el neki?

– Csomó dolgról nem beszéltem Hájimmal, de nem azért, mert nem volt rá lehetőségem. Akkoriban egyszerűen nem tudtam mindazt, amit manapság szeretnék elmondani neki mindarról, amit láttam és tanultam, mióta meghalt. És nemcsak azért beszélek most Magával, mert nem beszélhetek már Hájimmal, hanem mert nincs senki, akivel róla beszélhetnék. Sajnálom, hogy fiatalon meghalt, de örülök annak, hogy nem veszítette el optimizmusát, és nem látta mindazt, amiben részem volt a hadifogolytáborban.

El szeretném mondani neki, hogy a táborban véget nem érő kínzásban és megaláztatásban volt részem azoknak a népeknek a fiaival együtt, akikről beszélt nekem. Szenvedtünk a hidegtől telente, a büzlő barakkok fullasztó melegétől nyaranta; a foglyokat nap mint nap tizedelte a tifusz és a vérhas.

Három táborban voltam, mindegyikben ugyanolyan volt az élet. A betegek többnyire meghaltak, akiket aztán a fogolytársak eltemettek; az éhségtől és hidegtől csak akkor szabadultunk egy rövid időre, ha valami külföldi híresség vagy jótékonyági szervezet felkereste a táborunkat. Ráadásul nyilvánvaló volt, hogy az oroszok kivételeztek a szlávokkal, és kegyetlenül bántak az osztrák, olasz, német és főleg a magyar hadifoglyokkal.

Meglepő dolgot fogok most mondani. Hét évvel ezelőtt, az orosz hadifogolytáborban a későbbi magyar történelmi események előkészületét láthattam. El sem tudtam képzelni, hogy milyen lesz majd a valóságban, amíg négy évvel ezelőtt el nem kezdődött Budapesten, ahonnan aztán tovaterjedt az ország más pontjaira, hogy néhány hónappal később katasztrófába fulladjon.

Rövid leszek. Néhány kormány közbenjárt a katonái érdekében. Felajánlották, hogy bizonyos kedvezményekért cserében ők is jobban fognak bánni az orosz hadifoglyokkal. Tudomásom szerint a magyar hadifoglyokért senki sem emelt szót. Oroszországban *velünk*, magyarokkal kizárólag a bolsevikok álltak szóba. Ők persze mindenkit megszólítottak, de úgy láttam, hogy senki sem hallgatta őket akkora figyelemmel, mint a honfitársaim.

A bolsevikok megígérték, hogy segítenek a foglyoknak hazajutni, sőt fontos dolgokat mondtak

arról is, hogy milyen jövő vár majd ránk otthon. Beszéltek arról, hogy a háború még nem ért véget, hogy az Oroszországból hazatérő hadifoglyoknak nyilván megint puskát nyomnak a kezébe, és útnak indítják őket az olasz, francia vagy valamelyik másik frontra, ahol majd harcolnak, meghalnak, vagy ismét fogságba esnek. Az újságokban ilyen esetekről is lehetett olvasni. Ráadásul a hadifogolytábornál az otthoni körülmények sem voltak sokkal jobbak. Ha pedig nem változnak a feltételek, akkor minek hazamenni? És kik fogják megváltoztatni ezeket a körülményeket? Nyilván nem azok, akiknek köszönhetjük, hanem azok, akik a legnagyobb áldozatot hozták, de *életben maradtak*, és hajlandók még egy utolsó nagy erőfeszítést tenni annak érdekében, hogy megteremtsék a jobb világot azok számára, akik szenvedtek, és azoknak, akik megérdemlik a jobb életet. Na, *ezért* érdemes élni! Bizonyíték kell? Nézzétek meg, hogy mi, bolsevikok, mit csinálunk! Sőt csatlakozzatok hozzánk, segítsétek megdönteni a kormányunkat, hogy többé ne zsákmányolhassák ki a munkásokat, parasztokat és katonákat; csatlakozzatok hozzánk, győzzünk együtt, majd menjete haza, és folytassátok a harcot otthon és a nagyvilágban! Nem emlékszem már mindenre, de ez volt a mondanivalójuk lényege, és ez hatásosnak bizonyult. Hazafelé, a vonaton a bajtársaim többsége lelkes híve volt az orosz forradalomnak.

Rettenetes volt az itthoni helyzet. A győztes hatalmak olyan békeszerződést készítettek, melybe a vesztes Magyarországnak nem volt semmi beleszólása, közben Budapesten egymást érték az elbocsátott munkások és a frontról hazatért demoralizált katonák tüntetései és zavargásai.

Ebben a politikai káoszban a kommunista párt volt a legszervezettebb. Voltak jól hangzó ígéreteik, például hogy megvédik a határokat és elutasítják a békeszerződés által elvett területek egy részének átadását; munkát ígértek minden munkásnak, és földet a parasztoknak; továbbá általános tanköteletettséget és választójogot mindenkinek, aki betöltötte a 18. életévét. Meg tudták szerezni a hatalmat, de ígéreteiknek nem tudtak eleget tenni, ezért később erőszakkal és terrorral próbálkoztak, amitől minden még rosszabb lett. A magyar tanácsköztársaság – nyilván tudja – alig négy hónap után elbukott.

A fogolytáborban és itthon csak figyeltem, hogy mi történik, de nem vettem részt az eseményekben. Önző voltam, és makacsul hittem abban, hogy ha túlélem a háborút és a hadifogságot, akkor művész leszek, semmi más. A kudarcba fulladt földosztás miatti atrocitások és a tanácsköztársaság leverését

követő megtorlások után nyilvánvalóvá vált számomra, hogy lehetek bármennyire önző és eltökélt, a világ nem fog békén hagyni. Bizonyítéknak elég volt kinyitni valamelyik újságot, amelyből azonnal kiderült, hogy minket, zsidókat vádolnak a háború kirobbantásával, a háború elvesztésével, és a háborún való nyereszkeskedéssel. Ráadásul minket tekintettek felelősnek a tanácsköztársaságért és a kommunizmusért általában.

Dávid itt megtorpant, hogy alaposan megfontolhassa a szavait.

– Szeretnék valamit kérdezni, Reb Zálmán... Kisfiúkoromban, itt Jándon nem volt rabbi, a papám vitt el olyan helyekre, például Naményba és Nyírbátorba, ahol volt. Úgy hittem, hogy a rabbik világa a közösségükre korlátozódik. Ez talán megváltozott a háború után. Sajnálom, de meg kell kérdeznem: tudja, hogy mi folyik kint?

– Nem kell bocsánatot kérnie – felelte Zálmán. – A kérdés jogos, és a válaszom egyszerű: tudom, hogy mi folyik a falun túl, de talán nem eléggé.

Zálmán elhallgatott, hogy Dávid válaszolhasson, de aztán inkább még hozzátette: – Tudnia kell, hogy nem vagyok felszentelve, csak ellátom a rabbifeladatokat; de ez nem változtat a válaszomon.

– Tudom, Hájim elmondta – felelte Dávid mosolyogva. – Úgy fogalmazott, hogy Maga a kedvére való rabbi. Bárcsak továbbadhatnám neki, hogy mi mindenben volt részem a halála után. Azt hiszem, mindent elmondtam, amit akartam, de... Már így is sok idejét elraboltam, de még szeretnék mesélni arról a különös figuráról, akivel az egyik hadifogolytáborban találkoztam. Azt hiszem, kedvelné. Sajnos Hájim nem találkozott vele, én is csak egyszer.

Tiszt volt, de megfosztották a rangjától, mielőtt kiküldték a frontra. A teherautója lerobbant útban az állomás felé, és a mi táborunkban várt egy másikra, amely majd továbbviszi. Amint belépett a barakkunkba, látszott, megérezte a kedvességét. Köszönt oroszul, németül, jiddisül, héberül, magyarul, románul, lehet, hogy még más nyelven is, majd megkérdezte, hogy van-e itt valaki, aki már hallotta a nevét? Úgy hívták, hogy Albert Feuerstein. „És azt a nevet, hogy Albert Kova?” – kérdezte, miután senki sem jelentkezett. Egy kolozsvári zenész, azt hiszem egy klarinétos, azt felelte, hogy ő már látta ezt a nevet valamelyik folyóiratban, de az az Albert Kova egy költő. Feuerstein odament a zenészhez és megragadta a kezét. „Édes barátom, fogj kezét Albert Feuersteinnel, avagy Kovával, a költővel, aki jelenleg hadifogoly.” Mindenki azt várta, hogy magyarul folytassa, amit meg is tett. Elmesélte, hogy költő és író, aki újságírással kereste a kenyerét. Elé-

gedett volt a háború előtti életével, de úgy gondolta, hogy a háború után nagy változások jönnek; feltételezése szerint közülünk is sokan így éreztek.

Megkérdeztem, hogy mi szüksége két névre, mire elmondta, hogy még további két másik álnevet is használ, összesen négyet, attól függően, hogy mit ír és kinek. Akár ösztönösen, akár szándékosan, de mindvégig a figyelem középpontjában állt. Annyit tudok róla, amit azon a délutánon elmondott magáról. Aztán két évvel ezelőtt Budapesten valaki megkérdezte, hogy hallottam-e arról, hogy egy Hameiri nevű magyar költő, aki szintén orosz hadifogságba esett, a híres orosz-zsidó költő, Bialik segítségével kivándorolt Palesztinába?

– Hájim találkozott vele! – kiáltott fel Zálmán, miközben kinyitotta a mellette lévő öreg szekretert, és egy félfordulatot tett, hogy kivehessen egy nyitott, levelekkel teli papírdobozt. – Bialik! Hát persze! Egy pillanat... – Egy elégedett sóhaj kíséretében előkapott egy borítékot, és Dávidnak nyújtotta, hogy el tudja olvasni azt, ami a címzés fölé volt írva nagy, nyomtatott betűkkel: BIALIK ÉS FEUERSTEIN-HAMEIRI.

– Ez volt Hájim első levele, miután feleségül vette a nővéremet – suttopta Zálmán, miközben kivette a vékony lapokat a borítékból. Majdnem belefeledkezett az ismerős kézírás szabályos soraiba, de aztán mégis inkább folytatta. – Annyira boldog volt, hogy levelét a teljes Sehehejanuval kezdte. Tudja, ezt az áldást akkor szoktuk mondani, amikor az adott évben először veszünk részt valamilyen szertartáson, vagy, időpontjától függetlenül, ha valami nagyon nagy boldogságban van részünk. Milyen boldog és izgatott volt! Az esküvő miatt, mert Leilah hajlandó volt vele Budapestre költözni, mert Apánk feltétel nélkül beleegyezett ebbe, és mert az általa annyira szeretett iskolában taníthatott. Hameirivel – én inkább Feuersteinnek fogom nevezni – egy szokásos, magánlakásban tartott cionista gyűlésen találkozott. Ez volt Hájim leghosszabb levele, és csak ebben írt róla. Feuerstein éppen visszatért Bécsből, ahol tudósítói szerepet vett a Cionista Világkongresszuson. Ott ismerkedett meg Bialikkal. Feuerstein legalább akkora hatással volt Hájimra, mint Magára, ha nem nagyobb!

– Ez nem lep meg. Ugye jól gondoltam, hogy Maga is szívesen találkozna vele?

– Igaza van, biztos rám is nagy hatással lenne, de ehhez most Palesztinába kellene utaznom, vagy mit gondol, talán visszajön még valamikor?

– Az alapján, amit a fogolytáborban mondott, nem hinném.

– Feltehetően ebben is igaza van. Hájimot lenyűgözte és zavarba hozta Feuerstein – Folytatta Zál-

mán. – Egyrészt Hájim benne látta a modern zsidót, aki nemcsak érezte a spirituális megújulás és a fizikai szabadságért való küzdelem szükségességét, hanem személyes példáján keresztül utat is mutatott. Szakított a vallási hagyományokkal, amikor elhagyta kicsiny kárpátaljai szülőfaluját, hogy héber költő és cionista legyen. Másrészt ugyanez a fiatal ember sikeres magyar költő volt, pártfogoltja a nagy magyar költőnek, valószínűleg ismeri a nevét...

– Ady, Ady Endre...

– Így van. Hájim el sem tudta képzelni, hogy Feuerstein valaha is elhagyja Palesztinába, hiszen annyira boldoggá tette őt, hogy magyar költő és a rajongott Ady barátja lehet, akivel közös szenvedélye volt a budapesti éjszaka.

– Örülök, hogy Hájim ennyi mindenről beszélt Magával. Nem gondoltam volna, hogy egy rabbi ismeri Feuersteint, Bialikot vagy más modern héber költő nevét...

– Igaza van, Hájim nélkül sosem hallottam volna róluk vagy Adyról, valójában ma sem ismerem a verseiket... és semmit sem tudok a maga számára oly fontos festészetről sem.

– Ezt bármikor bepótolhatja, hiszen a könyvek és a képek örökké megmaradnak, legalábbis remélem. Amit Hájim Feuersteinről írt, talán segíthet abban, hogy megértse azt, amit a halálát követő eseményekről mondtam. Az a Feuerstein vagy Hameiri, akivel három évvel később találkoztam, már nem ugyanaz volt, mint akit Hájim megismert. Amikor másodszor megsebesült, visszaküldték Budapestre gyógykezelésre és lábadozásra. Elmesélte, hogy mennyire taszítónak találta a várost és lakóit, noha a háború előtt rajongott ezért a bohém légkörért. Egy katona, majd pedig egy hadifogoly szemével nézve egész zsidó élete és munkássága másmilyennek látszott.

Feuerstein kétszer megsebesült, bátorságáért kitüntették, de tisztársai kerültek, törtető zsidónak tartották, aki hamis férfiassággal és szükségtelen vakmerőséggel zavarba akarja hozni keresztény bajtársait. Két órán keresztül megállás nélkül mesélt nekem, miután a barakkot elhagyva a vasúthoz vivő járműre vártunk. Lehet, hogy Hájimot lenyűgözte és zavarba hozta, én viszont azt láttam, hogy Feuersteint majd szétfeszíti a kiábrándultság és a remény. Elmondta, hogy kapcsolatait és minden vonzerejét latba vetette annak érdekében, hogy Kijevbe szállítsák, de valódi úticélja Odessza, hogy Bialik köréhez csatlakozhasson. Nem tudom, milyen kapcsolatai voltak Oroszországban, de bizonyára akadtak segítői. Elkésérítette, hogy nem beszélék sem héberül, sem jiddisül, és semmit sem

tudok a cionista mozgalomról. Háromszor vagy négyszer is kijelentette, hogy „mindezt be lehet pótolni”. Először arról beszélt, hogy miként pótolta be a szekuláris világot, miután szakított a vallással. Ahhoz is ragaszkodott, hogy semmitől sem lehet teljesen elszakadni; ez a gondolat azóta is foglalkoztat. A nagyapjának köszönhetően szeretett bele a héber nyelvbe, melyhez mindvégig hűséges maradt.

Dávid kihúzta magát, mintha egész testével fel akarná hívni a figyelmet arra, amit mondani akart. – Feuerstein meg volt győződve arról, hogy Palesztinába kell mennie, az az ő országa. Az ellenséges légkör és a sebesülések ellenére is örömmel töltötte el, hogy a nagy háború lehetőséget adott arra, hogy minden tőle telhetőt megtegyen a szülőhazájáért. Elmondtam neki, hogy vissza fogok menni Magyarországra, a családomhoz, bár szakítottam az életmódjkkal, mire azt válaszolta, hogy valószínűleg helyesen döntöttem. Ebből a szempontból neki könnyebb dolga volt. Nem volt családja, aki visszavárta volna; egész korán árvaságra jutott. Számára Ferenc József birodalma darabokra hullott. Sem Magyarország, sem Budapest nem lesz többé olyan, mint volt. A hadifogolytáborban látottak alapján feltételezte, hogy a kommunisták megpróbálják majd átvenni a hatalmat Magyarországon is, amihez nem kívánt csatlakozni. Hozzám hasonlóan neki is megvolt a saját elképzelése. Bár senki sem volt a közelünkben, közelhajolt hozzám, és a fülembe súgta a negyedik álnevét. Anton Germanovich Slezakként igyekezett a lehető legkisebb feltűnést kelteni Oroszországban, de ha majd eljut Palesztinába, akkor ott kizárólag az Avigdor Hameiri nevet fogja használni.

Dávid lehajtott fejjel azon gondolkodott, hogy vajon sikerült-e elmondania mindazt, amit akart. Szemét eltakarta a viseltes sárga svájcisapka. Zálmán mosolyogva kinézett az ablakon, egy pillanatra vágyat érzett, de aztán azonnal el is hessegette az ötletet, hogy megossa vendégével azt, amin már évek óta dolgozott. Úgy érezte, nem ez az alkalmas pillanat. Másodpercekkkel később már meg is találta a semleges témát. – Mikor indul Olaszországba?

– Három nap múlva – jött a válasz a svájcisapka alól. Dávid felállt, hogy Zálmánnak átadja Hájim levelét. A saját kezében lévő levélről Zálmán a másikkra pillantott. Az előbbi visszatette a papírdobozba, a másikat pedig lassan kivette Dávid kezéből.

- Elolvashatnám most?
- Persze, úgyis már indulok.
- Nem akarja tudni, hogy...
- Magának szól...
- Vissza fog jönni...? Biztos nincs benne semmi titok.

Dávid lesimította a zakóját, és megigazgatta a svájcisapkáját. – Lehet, hogy visszajövök... de nem azért, mert kíváncsi vagyok Hájim levelére.

*

A látogatás megbeszélését Zálmán a Mindenhatóval folytatott következő ülés napirendjére tűzte. Aztán az Örökkévalóval folytatott szokásos beszélgetéseinek állandó témájává vált Dávid, egyetlen nap sem feledkezett meg róla. A Dávidnak szóló levél, amelyet látogatását követően azonnal meg akart írni, másfél hónap alatt készült el.

*

Kedves Dávid!

Remélem, jól van, és a tervei szerint alakul az élete Olaszországban.

A levelemet Jándi Dávidnak címeztem, noha a Hájimtól hozott levélből megtudtam, hogy Léderer Dávid volt egykor a neve. Természetesen ismertem a családját, és főleg az Édesapját. Ő adta meg a taorminai címét. Az Édesapja nagyon örült, hogy fellekeresett, és hogy írni szeretnék Önnek. Elmonda, hogy Maga meg sem kérdezte őt a névváltoztatásról, de megértette, hogy szüksége volt erre ahhoz, hogy előrébb juthasson. Nem tudom, miért nem beszélt soha magáról, de ugye tudja, hogy mennyire szereti Magát! Egyáltalán nem panaszkodott, és csak a legjobbat kívánja Magának. Örömmel halottam, hogy a látogatása előtti napon nyílt meg az első budapesti kiállítása. Erről beszélve Édesapja képtelen volt eltitkolni a büszkeségét.

Amikor szemtől szemben beszélgettünk a zsúfolt dolgozószobámban, számtalan dologról mesélt, melyekről nem tudott Hájimmal beszélni, csupa olyan dologról, amit nem ismert, nem látott, és elképzelni sem tudott akkor, amikor ő még élt. Én is valami ilyesmire készülök: olyan dolgokról szeretnék írni, melyekről hallgattam, amikor itt járt nálam, mert figyelni akartam Magára, mindarra, amiről semmit sem tudtam a látogatását megelőzően, amiről Magától hallottam először.

Beletelt egy időbe, mire Hájimmal leszűkítettük a témát, hogy a cionizmusra és a cionistákra koncentráljunk. Hájim, akihez közelebb álltak az újdonságok, és közvetlen kapcsolatban állt a budapesti aktivistákkal, többet foglalkozott a jelennel, miközben engem inkább a múlt foglalkoztatott, ahol, különböző korábbi kutatásoknak köszönhetően otthonosabban éreztem magam.

Biztos vagyok benne, hogy hallott már a *Shulechan Aruch*ról, arról a kodifikált törvénygyűjteményről, mely ezer éve meghatározza az életünket bárhol is éljünk – és ott is, ahol még nem éltünk.

Két emberről szeretnék írni. Az egyikük Rabbi Yoszéf Káro, akit legtöbbször ennek az egyedülálló munkának a szerzőjeként tisztelnek. Ennek a két férfinak nem a munkáiról szeretnék írni, mellyel köteteket lehetne megtölteni, hanem az életükről. 1492-ben, amikor Yoszéf Káro négy éves volt, a zsidókat kiűzték Spanyolországból, a család az ottmáni birodalomban telepedtek le. Karó a birodalom számtalan különböző városában élt több mint 40 éven át, majd Erec Jiszráelbe költözött, Safed városába, ahol hosszú élete utolsó 40 évét töltötte. Senki sem nevezte cionistának. És nem azért, mert a cionista kifejezést csupán a 19. században kezdték használni, hanem mert sokkal korábban nem volt szükség arra, hogy egy másik néven említsék a zsidókat; zsidónak lenni a Messiás várását, valamint a visszatérés, vagyis a Cionba (másként Jeruzsálembe, Izrael földjére, azaz a mai Palesztinába) való „felmenetel” tervezését jelentette.

A 150 éve indult változásokat és a zsidó felvilágosodást követően mindez megváltozott. Cionistának kezdték nevezni azokat a zsidókat, akik fel akarják támasztani a zsidó államot, és akik készen állnak arra, hogy akár harcok árán is visszaszerezék őseik földjét, ahelyett hogy a Messiástól várnák ezt. Magyarország sok cionista vezető szülőhazája, ugyanakkor a cionizmus ellenzői is itt a leghangosabbak. Az ortodox zsidók azért utasítják el a cionizmust, mert szerintük az embernek tilos siettetni az isteni megváltást; az asszimilált zsidók viszont azért utasítják el, mert szerintük a cionizmus eszméje ellentétes azon erőfeszítésükkel, hogy teljességgel elismert magyar hazafiakká váljanak.

A cionizmus támogatói közül azokat hallgattam, vagyis inkább olvastam a legnagyobb érdeklődéssel, akik, Herzlhez hasonlóan, elég bátrak voltak ahhoz, hogy véleményüket megváltoztatva jussanak el saját álláspontjukhoz.

Csupán egyikükről, Natonek József rabbiról fogok beszélni, talán mert ő lepett meg a leginkább, főleg a nyelvezetével. Natonek rabbi szemtanúja volt az 1848-as forradalomnak, és lelkesen támogatta a magyarok függetlenségi törekvéseit. Ironikus módon – vagy talán nem is volt ez annyira ironikus – azért vesztette el első rabbiállását, mert a magyar hatóságok az egyik beszédét „hazafiatlan-

nak” találták. Ebben a beszédében hallgatóságát arról próbálta meggyőzni, hogy a magyar zsidóknak nincs szükségük emancipációra, mivel az ő hazájuk Erec Jiszráel, avagy Palesztina, nem pedig Magyarország. Véleménye szerint nem az egyes zsidók nagyobb szabadságáért, hanem a zsidó nép kollektív, nemzeti egyenlőségéért kell küzdenünk, melyet kizárólag egy saját országban lehet kivívni. Natonek rabbi nyíltan buzdította hitsorsosait: „Nem elég a mindennapi imáinkban újra meg újra elmondani, hogy mennyire vágyunk Cion földjére, ezért a mi tetteinkre, határozott lépéseinkre van szükség, hogy felszabadítsuk saját magunkat, mert csak ezt követően reménykedhetünk az Örökkévaló segítségével.” Ne feledje, Natonek József ortodox rabbi volt!

Kedves Dávid, a látogatását a magam részéről nagyon komolyan vettem. Lehet, hogy egyikünk sem érzékelte abban a pillanatban, de mindennek éppen így kellett történnie. A látszólag véletlenszerű oka annak, hogy éppen most állított be hozzám, hogy elmondja mindazt, amit elmondott, egy láthatatlan áramlat része volt, mely réges-rég indult útjára. Magát, Hájimot és engem különböző időpontokban ragadott magával ez az áramlat, hogy aztán, a Maga látogatásával, összehozzon mindháromunkat.

Befejezésül még néhány gondolat, hogy kifejezzem a látogatása miatt érzett hálámot.

Kevés az időnk, de hiszek abban, hogy lesz saját hazánk... Muszáj, hogy legyen. Nem tudom, mikor, de talán már a mi életünkben. Nagy árat kell majd ezért fizetnünk; a régi-új haza egyfajta pusztai nemzedéke lesz az a generáció, amely túl fogja élni ezt a harcot, mely kétezer év után az első sorsdöntő változást hozza majd. Szívesen tartoznék ehhez a nemzedékhez, még akkor is, ha csak nehézségekre és a következő nemzedékek szabadságáról szőtt álmokra számíthatunk, akik számára mindez csupán történelem lesz.

Remélem, hogy a fizikai távolság segít, hogy megértse azt, amivel zárni szeretném a leveletem. Kérem, maradjon meg zsidónak! Nem azért, hogy szenvedjen, hanem mert tudom, sokkal nagyobb szenvedést okozna a zsidósággal való szakítás.

Minden jót, és sok sikert kíván,

Zálmán

(Angolból fordította: Margitta Nóra)